

Seria repetytoriów dla szkół gimnazjalnych

TABLICE GIMNAZJALISTY

JĘZYK POLSKI

GIM
TEST
OK!

TWÓJ DOMOWY NAUCZYCIEL

TABLICE GIMNAZJALISTY

JĘZYK POLSKI

Opracowanie tablic: **Anna Książkowska, Kaja Mikoszevska,
Paweł Pokora**

Redaktor serii: **Marek Jannasz**

Ilustracje: **Magdalena Wójcik**

Projekt okładki: **Teresa Chylińska-Kur, KurkaStudio**

Projekt makiety i opracowanie graficzne: **Kaja Mikoszevska**

Tablice opracowano z wykorzystaniem materiałów z książki
„Język polski. Korepetycje gimnazjalisty” autorstwa Małgorzaty Białek,
Wydawnictwo Lingo, Warszawa 2016 r.

© Copyright by Wydawnictwo Lingo sp. j., Warszawa 2016

www.gimtestOK.pl

ISBN: 978-83-7892-373-2

ISBN wydania elektronicznego: 978-83-7892-475-3

Skład i łamanie: Kaja Mikoszevska

Drodzy Gimnazjaliści!

Przygotowaliśmy dla Was pomoc z języka polskiego w formie wygodnych i przejrzystych tablic. Znajdziecie tu wszystkie istotne zagadnienia w pigułce, dzięki czemu będziecie mogli przypomnieć sobie najważniejsze informacje, a także zrobić szybką powtórkę przed egzaminem gimnazjalnym.

Zależało nam na tym, aby nauka z naszej książki była nie tylko pożyteczna, ale także przyjemna – zadbałszy zarówno o dobór tematów, jak i o nowoczesny układ graficzny z ilustracjami.

Wierzymy, że „Tablice gimnazjalisty” z serii OldSchool przydadzą się Wam na każdym etapie nauki, a także że będą dla Was skuteczną pomocą do powtórki przed egzaminem gimnazjalnym z polskiego.

Z życzeniami powodzenia
autorzy i redaktorzy Lingo

Część 1. Kształcenie językowe	9
O języku	10
Komunikaty i środki językowe	10
Słownictwo o ograniczonym zasięgu	11
Odmiany stylistyczne i stylizacja językowa	12
Związki frazeologiczne	13
Części mowy	15
Odmienne części mowy	15
Odmienne części mowy – rzeczownik	16
Odmienne części mowy – czasownik	17
Odmienne części mowy – przymiotnik	19
Odmienne części mowy – liczebnik	19
Odmienne części mowy – zaimek	21
Nieodmienne części mowy	22
Nieodmienne części mowy – przysłówek	22
Nieodmienne części mowy – przymek	23
Nieodmienne części mowy – spójnik	23
Nieodmienne części mowy – partykuła	24
Nieodmienne części mowy – wykrzyknik	24
Rozbiór gramatyczny zdania	25
Części zdania	26
Orzeczenie	26
Podmiot	27
Przydawka	27
Dopełnienie	28
Okolicznik	28
Rozbiór logiczny zdania	29

Rodzaje wypowiedzeń	30
Zdanie pojedyncze	30
Zdanie złożone	31
Wykres zdania podrzędnie złożonego	32
Słowotwórstwo	34
Budowa wyrazu	34
Rodzina wyrazów	35
Skróty	36
Skrótowce	36
Fonetyka	37
Głoski	38
Zjawiska fonetyczne	38
Akcent	40

Część 2. Formy wypowiedzi

41

Formy wypowiedzi pisemnych	42
Charakterystyka	44
Curriculum vitae	45
Życiorys	46
Opis	47
Opowiadanie	48
Sprawozdanie	49
List	50
Rozprawka	52
Przemówienie	53
Podanie	54
Dedykacja	54
Ogłoszenie	55
Zaproszenie	55
Recenzja	55

Część 3. Środki stylistyczne **57**

Zasady analizy tekstu literackiego 58

Środki stylistyczne 59

Część 4. Rodzaje i gatunki literackie **63**

Rodzaje literackie 64

Epika 65

Liryka 67

Dramat 69

Gatunki synkretyczne 71

Publicystyka 72

Część 5. Tematy literackie **75**

Tematy literackie 76

Marzenia i marzyciele 80

Przyjaźń 82

Miłość 83

Dom i rodzina 90

Dojrzewanie 97

Wędrowka 98

Lekcja życia 103

Samotność 105

Przemijanie 108

Wina i kara 113

Wpływ wojny na człowieka 117

Etos rycerski	123
Patriotyzm	127
Wierność ideałom	133
Tradycja	135
Władza	137
Poszukiwanie sensu życia	141
Skąd przychodzimy?	143
Jak żyć, aby być szczęśliwym	146
Rola literatury w życiu człowieka	152
W krzywym zwierciadle	154

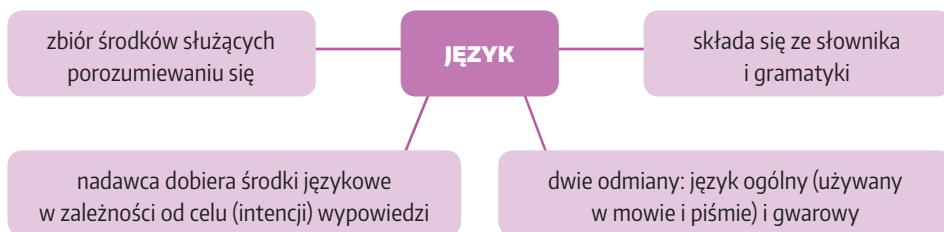
CZĘŚĆ 1.

Kształ- cenie

językow-
e

O JĘZYKU

PODZIAŁ JĘZYKA

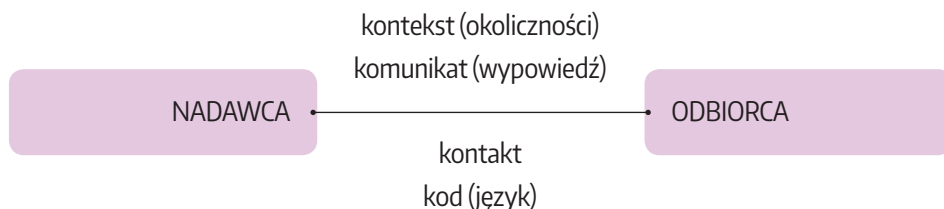
JĘZYK MÓWIONY	JĘZYK PISANY
• stosowany w sytuacjach oficjalnych (upodabnia się wówczas do języka pisanego) i nieoficjalnych (bardziej przypomina język potoczny) • nadawca posługuje się własnym głosem (intonacją), mimiką i gestem • wypowiedzenia (zdania, równoważniki zdań) nie są uporządkowane, pojawiają się powtórzenia i wykrzyknienia; wypowiedzi bywają urwane	• w sytuacjach oficjalnych: staranny, przemyślany, z bezbłędną fleksją i składnią, unika się powtarzania słów • w sytuacjach nieoficjalnych (fora internetowe, czaty, blogi, komunikatory): zawiera elementy języka mówionego

Komunikaty i środki językowe

JAK SIĘ POROZUMIEWAMY

TERMIN	DEFINICJE
komunikat	treść przekazywana za pomocą: • słów (komunikacja werbalna) • mimiki i gestów (komunikacja niewerbalna)
komunikacja językowa	proces porozumiewania się ludzi za pomocą znaków językowych (graficznych lub dźwiękowych)

♦ Poniższy wykres przedstawia proces komunikacji:

SPOSOBY REALIZOWANIA INTENCJI NADAWCY	
CEL WYPOWIEDZI	ŚRODKI JĘZYKOWE
informacja	• zdania oznajmujące, równoważniki zdań
perswazja i manipulacja	• apostrofa, czasowniki w 1. os. l. mn., partykuły, przymiotniki i przysłówki w stopniu najwyższym, pytania retoryczne, słownictwo zawierające zachętę (np.: dołącz do nas, no to lu), tryb rozkazujący, wykrzyknienia, zdrobnienia, zgrubienia
wyrażanie uczuć, poglądów	• wyrazy nacechowane emocjonalnie • przymiotniki i przysłówki w stopniu najwyższym • zdania wykrzyknikowe, pytające • partykuły • wulgaryzmy
nawiązanie, podtrzymanie, zakończenie kontaktu	• wykrzykniki (halo, hej, siema, czołem) • zwroty typu: jak się masz, jak leci, co tam, do zobaczenia
wywołanie u odbiorcy przeżyć estetycznych	• metafory, porównania, epitety i inne środki stylistyczne

Słownictwo o ograniczonym zasięgu

PODZIAŁ SŁOWNICTWA ZE WZGLĘDU NA ZASIĘG TERYTORIALNY		
TERMIN	DEFINICJA	PRZYKŁAD
regionalizmy	wyrazy, formy gramatyczne itp. charakterystyczne dla danego regionu kraju	krakowskie „wyjść na pole” – „wyjść na dwór”
dialektyzmy	język ludności wiejskiej zamieszkującej dany region kraju, np. dialekt małopolski, śląski	dialekt śląski: gruba – kopalnia
gwara ludowa	język ludności wiejskiej z niewielkiego regionu, np. gwara podhalańska	gwara podhalańska: gazda – gospodarz, dudki – pieniądze

PODZIAŁ SŁOWNICTWA ZE WZGLĘDU NA ZASIĘG ŚRODOWISKOWY		
TERMIN	DEFINICJA	PRZYKŁAD
gwary środowiskowe	specyficzne słownictwo, którym posługuje się jakieś środowisko, np. uczniowie, studenci	buda – szkoła, bania – ocena niedostateczna
gwary zawodowe	słownictwo typowe dla danej grupy zawodowej	język żołnierzy: bażant – podchorąży, iść na lewiznę – nielegalnie opuścić koszary

Odmianny stylistyczne i stylizacja językowa

SPOSOBY KSZTAŁTOWANIA WYPOWIEDZI	
TERMIN	DEFINICJE
styl wypowiedzi	• sposób wypowiadania się • różni się style ze względu na nadawcę oraz ze względu na cel wypowiedzi (style funkcjonalne)
stylizacja	• świadome kształtowanie języka i stylu wypowiedzi w taki sposób, by upodobnić go do języka innej epoki, stylu innego dzieła literackiego lub języka używanego w danym środowisku czy regionie • może dotyczyć całego tekstu lub jego części • obejmuje słownictwo, fleksję, składnię, słowotwórstwo i fonetykę

STYLE WYPOWIEDZI ZE WZGLĘDU NA NADAWCĘ	
PODZIAŁ	OPIS
styl indywidualny	typowy dla danego autora
styl typowy	charakterystyczny dla grupy osób, np. epoki
styl gatunku literackiego	charakterystyczny dla danego gatunku, np. styl poematu

RODZAJE STYLIZACJI JĘZYKOWYCH		
RODZAJ	ŚRODKI	CEL/FUNKCJA
archaizacja	archaizmy, głównie leksykalne, ale też składniowe, fleksyjne, fonetyczne	upodobnienie do języka innej epoki
stylizacja biblijna	paralelizmy składniowe, długie, wielokrotnie złożone zdania i metafory	uzyskanie podniosłego nastroju, nadanie metaforycznego sensu
stylizacja środowiskowa	słownictwo charakterystyczne dla jakiegoś środowiska, używane np. w dialogach	np. scharakteryzowanie postaci
dialektyzacja	słownictwo typowe dla danego dialektu, np. nazwy strojów, potraw; odpowiednia fleksja i składnia	charakterystyka bohaterów, także zbiorowych
pastisz	wyolbrzymienie cech innego utworu	przeważnie: żart
parodia	naśladowanie cech innego dzieła, by je wykpić i ośmieszyć	funkcja satyryczna

STYLE WYPOWIEDZI ZE WZGLĘDU NA CEL – FUNKcjONALNE	
PODZIAŁ	OPIS
potoczny	język podobny do mówionego, słownictwo o nacechowaniu emocjonalnym, urwane zdania, pytania, równoważniki zdań, wykrzyknienia
naukowy	słownictwo charakterystyczne dla danej dziedziny wiedzy, terminy naukowe, definicje, zdania zazwyczaj podrzędnie złożone
popularno-naukowy	odmiana stylu naukowego, ale język przystępniejszy dla zwykłego odbiorcy
publicystyczny	język komunikatywny i obrazowy m.in. dzięki związkom frazeologicznym, porównaniom i urozmaiconej składni; słownictwo z różnych dziedzin wiedzy
urzędowy	treść zwięzła, ujęta schematycznie, często w formie punktów; nadawca zwraca się bezosobowo do odbiorcy, stosuje czasowniki w stronie biernej, zdania bezpodmiotowe, charakterystyczne formuły; przywoływane są przepisy prawne, powołuje się na odpowiednie paragrafy ustaw itp.
artystyczny	bogate i obrazowe słownictwo, stosuje się liczne środki stylistyczne; styl zróżnicowany w zależności od gatunku literackiego, stylu epoki i autora
retoryczny	język kwiecisty i obrazowy, podniosły styl, stosuje się wiele środków wzmacniających ekspresję

Związki frazeologiczne

- ◆ Związek frazeologiczny (frazeologizm) to utarte połączenie dwóch lub więcej wyrazów, którego znaczenie nie jest dosłowne i nie wynika ze znaczenia poszczególnych wyrazów, lecz jest zwyczajowo utrwalone w języku.
- ◆ Poniższe dwie tabele przedstawiają podziały związków frazeologicznych:

PODZIAŁ ZE WZGLĘDU NA STOPIEŃ ŁĄCZLIWOŚCI		
RODZAJ	DEFINICJA	PRZYKŁAD
związki stałe (idiomy)	ich skład jest nienaruszalny, zmiana powoduje błąd frazeologiczny i utratę sensu	łabędzi śpiew
związki łączliwe	wyrazy nie są ściśle powiązane, można wymienić któryś element	odnieść zwycięstwo, odnieść sukces
związki luźne	wyrazy nie są ze sobą związane na stałe	murowany dom, dom nad rzeką

PODZIAŁ ZE WZGLĘDU NA BUDOWĘ GRAMATYCZNĄ		
RODZAJ	DEFINICJA	PRZYKŁAD
wyrażenia	• związki wyrazowe bez czasownika	pies ogrodnika
zwroty	• związki wyrazowe zawierające czasownik	unieść się honorem
frazy	• połączenia wyrazów o budowie zdania lub równoważnika zdania • przysłówia i sentencje • skrzydlate słowa	klamka zapadła, co rok to prorok, przyjaźń nie wymaga słów

ŹRÓDŁA ZWIĄZKÓW FRAZEOLÓGICZNYCH	
POCHODZENIE	PRZYKŁADOWE ZWIĄZKI
Biblia	egipskie ciemności – absolutna ciemność; hiobowe wieści – smutne, tragiczne wieści; manna z nieba – niespodziewany dar, pomoc (zwykle niezasłużona); plagi egipskie – nieszczęścia; salomonowy wyrok – mądry, sprawiedliwy wyrok; umywać ręce – zrzucić z siebie odpowiedzialność;
mitologia	jabłko niezgody – źródło sporów; nić Ariadny – wskazówka, pomoc; pięta Achillesa – słaba strona; puszka Pandory – źródło nieszczęść, chorób, kłopotów; stajnia Augiasza – bałagan, bezład
historia i literatura	być albo nie być – rozterka, konieczność dokonania wyboru; dantejskie sceny – sceny drastyczne, okrutne; kości zostały rzucone – nieodwracalna decyzja; polegać jak na Zawiszy – ufać komuś całkowicie; pójść do Canossy – upokorzyć się, przyznać do błędu; pyrrusowe zwycięstwo – sukces okupiony wielkimi stratami; z tarczą lub na tarczy – zwyciężyć lub zginąć
życie codzienne	grać na nerwach – denerwować kogoś; nabrać wody w usta – milczeć, nie chceć się wypowiadać; obiecywać gruszki na wierzbie – obiecywać rzeczy niemożliwe do spełnienia; porywać się z motyką na słońce – zamierzać dokonać czegoś niemożliwego

CZĘŚCI MOWY

ODMIENNE CZĘŚCI MOWY

- czasownik
- rzeczownik i zaimek rzeczowny
- przymiotnik i zaimek przymiotny
- liczebnik i zaimek liczebny

NIEODMIENNE CZĘŚCI MOWY

- przysłówki i zaimek przysłowny
- przyimek
- spójnik
- partykuła
- wykrzyknik

Odmienne części mowy

ODMIENNE CZĘŚCI MOWY			
CZĘŚCI MOWY	ZASTOSOWANIE	ODMIANA	FUNKCJA W ZDANIU
rzeczownik	nazywa rzeczy, osoby, miejsca, rośliny, zwierzęta, zjawiska i pojęcia abstrakcyjne	• przez przypadki i liczby (podlega deklinacji) • stały rodzaj	podmiot; także: dopełnienie, przydawka, okolicznik, orzecznik w orzeczeniu imiennym
czasownik	nazywa czynności i stany	• przez: osoby, liczby, rodzaje, tryby i czasy (podlega koniugacji) • określa się stronę i aspekt	orzeczenie (orzeczenie czasownikowe i łącznik w orzeczeniu imiennym); także: dopełnienie i podmiot
przymiotnik	nazywa cechy istot żywych, przedmiotów i pojęć abstrakcyjnych; jest określeniem rzeczownika	• przez przypadki, liczby i rodzaje (dostosowuje formę do określanego rzeczownika) • podlega stopniowaniu (nie stopniujemy przymiotników, które nazywają stałą cechą, np.: roczny, drewniany)	przydawka; także: podmiot i orzecznik w orzeczeniu imiennym

ODMIENNE CZĘŚCI MOWY			
CZĘŚCI MOWY	ZASTOSOWANIE	ODMIANA	FUNKCJA W ZDANIU
liczebnik	oznacza liczbę, ilość lub kolejność	przez przypadki (z wyjątkiem liczebników pół i półtora), liczby i rodzaje	podmiot, przydawka, dopełnienie, orzecznik w orzeczeniu imiennym
zaimek	zastępuje inne części mowy: rzeczownik, przymiotnik, liczebnik, przysłówki	- odmiana zaimka zależy od tego, jaką część mowy zastępuje - zaimek przysłowny jest nieodmienny	w zależności od tego, jaką część mowy zastępuje

Odmienne części mowy – rzeczownik

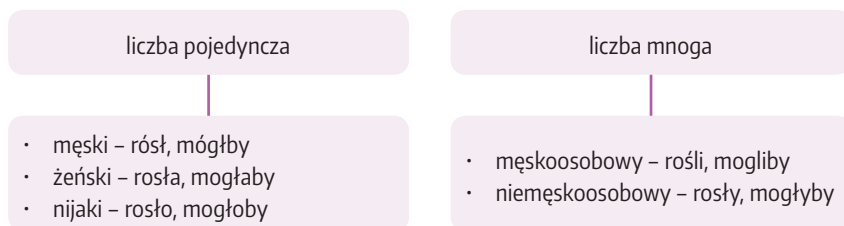
ODMIANA RZECZOWNIKÓW		PRZYKŁAD	
PRZYPADEK	PYTANIE	L. POJEDYNCZA	L. MNOGA
Mianownik	kto? co?	nóż	noże
Dopełniacz	kogo? czego? (nie ma)	noża	noży
Celownik	komu? czemu? (się przyglądam)	nożowi	nożom
Biernik	kogo? co? (widzę)	nóż	noże
Narzędnik	z kim? z czym? (idę)	nożem	nożami
Miejscownik	o kim? o czym? (mówię)	nożu	nożach
Wołacz	o!	nożu	noże

ELEMENTY DEKLINACJI		
TERMIN	DEFINICJA	PRZYKŁAD
temat	część wyrazu, która pozostaje po oddzieleniu końcówki	książka – temat: książk-
końcówka	część wyrazu ulegająca zmianie podczas odmiany przez przypadki	książka – końcówka: -a
oboczność	wymiana głosek w temacie podczas odmiany	książce – temat: książcz-; końcówka: -e; oboczność: k:c

RZECZOWNIKI O NIETYPOWEJ ODMIANIE	
CECHA	PRZYKŁAD
występujące tylko w liczbie pojedynczej	młodzież, gniew
odmienne tylko w liczbie mnogiej	trofeum, gimnazjum
mające różne tematy w liczbie pojedynczej i mnogiej	rok – lata, człowiek – ludzie
odmieniające się różnie w liczbie mnogiej w zależności od znaczenia	oko, ucho
mające dwie dopuszczalne formy odmiany	ręka, oko
mające formę dawnej liczby podwójnej	skrzypce, plecy
odmieniające się jak przymiotniki	służący, poborowy
nieodmienne	menu, kiwi

Odmienne części mowy – czasownik

◆ Odmiana czasowników przez rodzaje:

TRYBY CZASOWNIKÓW		
PODZIAŁ	OPIS	PRZYKŁAD
oznajmujący (orzekający)	występuje we wszystkich czasach: teraźniejszym, przeszłym, przyszłym (prostym i złożonym)	piszę, pisał, będziesz pisał, napiszesz
przypuszczający	odmienia się przez liczby i rodzaje	pisałaby, pisałibyśmy
rozkazujący	- formy proste - formy złożone	- pisz - niech napisze

STRONY CZASOWNIKÓW		
PODZIAŁ	OPIS	PRZYKŁAD
czynna	podmiot jest wykonawcą czynności	gotuję
bierna	podmiot podlega czynności (czasowniki mające stronę bierną - przechodnie; czasowniki niemające strony biernej - nieprzechodnie, np. iść)	jest gotowana
zwrotna	podmiot jest jednocześnie wykonawcą czynności i jej odbiorcą	gotować się

ASPEKTY CZASOWNIKÓW		
PODZIAŁ	OPIS	PRZYKŁAD
niedokonany	• nazywa czynność, która nie została zakończona, trwa lub będzie trwać w przyszłości	tańczyć
dokonany	• nazywa czynność, która się zakończyła lub zakończy się w przyszłości • nie występuje w czasie teraźniejszym	zatańczyć

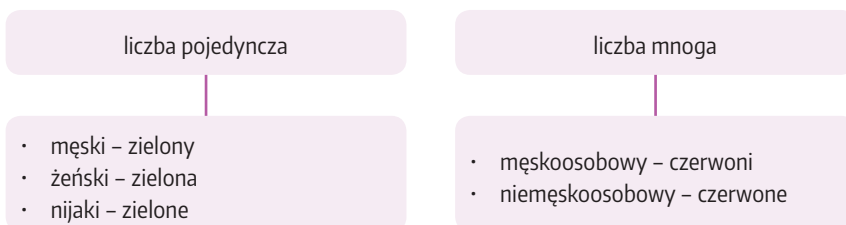
FORMY NIEOSOBOWE		
PODZIAŁ	CECHA	PRZYKŁAD
bezokolicznik	podstawowa forma czasownika zakończona na -ć lub -c	latać, wlec
formy zakończone na -no, -to	niesobowe konstrukcje w czasie przeszłym	mówiono, zdjęto
imiesłowy	imiesłowy czynne i bierne są odmienne, odmieniają się według deklinacji przymiotnikowej	czytającego, przeczytanemu

♦ Poniższa tabela prezentuje przykłady imiesłówów:

CZASOWNIK W FORMIE PODSTAWOWEJ	IMIESŁÓW PRZYMOTNIKOWY		IMIESŁÓW PRZYSŁÓWKOWY	
	CZYNNY	BIERNY	WSPÓŁCZESNY	UPRZEDNI
czytać	czytający	czytany	czytając	–
przeczytać	–	przeczytany	–	przeczytawszy
iść	idący	–	idąc	–

Odmienne części mowy – przymiotnik

- ◆ Odmiana przymiotników przez rodzaje:

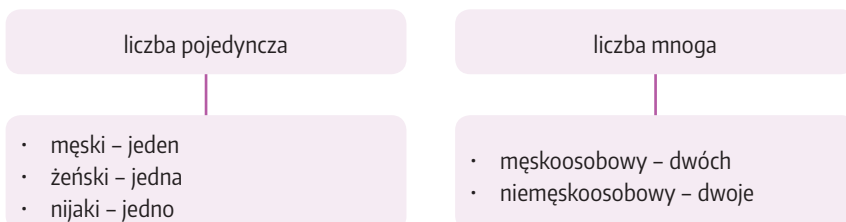

- ◆ Poniższa tabela prezentuje przykłady stopniowania przymiotników:

STOPNIOWANIE PRZYMOTNIKÓW			
PODZIAŁ	STOPIEŃ RÓWNY	STOPIEŃ WYŻSZY	STOPIEŃ NAJWYŻSZY
proste regularne	gruby	grubszy	najgrubszy
proste nieregularne	zły	gorszy	najgorszy
opisowe	śliski	bardziej śliski	najbardziej śliski

Odmienne części mowy – liczebnik

- ◆ Odmiana liczebników przez rodzaje:

♦ Liczebniki dzielimy ze względu na ich budowę lub znaczenie:

PODZIAŁ ZE WZGLĘDU NA BUDOWĘ	
RODZAJ	PRZYKŁAD
proste	cztery, sześć
złożone	pięćdziesiąt trzy

PODZIAŁ ZE WZGLĘDU NA ZNACZENIE	
RODZAJ	PRZYKŁAD
główne	pięć, sto
porządkowe	siódmy, dwunasta
zbiorowe	troje
ułamkowe	ćwierć
mnożne	podwójny
nieokreślone	kilkanaście

ODMIANA TRUDNIEJSZYCH LICZEBNIKÓW	
LICZEBNIK	PRZYKŁADY
zero	co? zero ; czego? zera ; czemu? zeru ; co? zero ; z czym? zerem ; o czym? zerze
jeden	rodzaj męski : jeden kot; rodzaj żeński : jedna kotka; rodzaj nijaki : jedno kocię
dwa	rodzaj męski : co? dwa psy; czego? dwóch/dwu psów; czemu? dwóm/dwom/dwu psom; z czym? dwoma/dwu psami; o czym? dwóch/dwu psach rodzaj żeński : z kim? dwoma/dwiema kobietami
cztery	kto, kogo, co? cztery kobiety/koty/dania, czterech mężczyzn
sześć	(nie ma) sześciu kobiet/mężczyzn, sześciorga dzieci
trzydzieści, czterdzieści	kto, kogo, co? trzydziestu , czterdziestu mężczyzn, trzydzieści , czterdzieści kobiet/kotów/dań
tysiąc	czego? tysiąca złotych; komu? czemu? tysięcowi (kogo, czego? ludzi)

Odmienne części mowy – zaimek

- ◆ Zaimki dzielimy ze względu na znaczenie lub ze względu na to, jaką część mowy zastępują:

PODZIAŁ ZE WZGLĘDU NA TO, JAKĄ CZĘŚĆ MOWY ZASTĘPUJĄ		
ZAIMEK	PRZYKŁAD	FUNKCJA W ZDANIU
rzeczowny	nic, co, kto, nikt	podmiot, dopełnienie, orzecznik w orzeczeniu imiennym
przymiotny	czyj, jaki, swój, każdy	przydawka, orzecznik w orzeczeniu imiennym
liczebný	trochę, mało	przydawka
przysłowny	tam, wtedy, zawsze	okolicznik

PODZIAŁ ZAIMKÓW ZE WZGLĘDU NA ZNACZENIE	
ZAIMEK	PRZYKŁAD
osobowe	ja, ty, on, mnie, mi, jego, go
pytające	kto? co? kogo? czego? jaki? czyj? ile? jak? gdzie? kiedy?
wskazujące	ten, ta, to, ów, tyle, tutaj
dzierżawcze	mój, twój, jego, jej, nasz, wasz, ich
nieokreślone	ktoś, coś, czyjś, ileś, iluś, gdzieś, kiedyś
przeczące	nikt, nic, niczyj, żaden, nigdy, nigdzie
względne	kto, co, który, jaki, ile, jak, gdzie, kiedy
zwrotny	się